

MEŞHUR

(المشهور)

Bir sahâbî veya tevâtür sayısının altındaki birkaç sahâbî tarafından rivayet edilip daha sonra özellikle tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde yaygın kabul gören haber.

Sözlükte “birini, bir şeyi tanıtmak, ortaya çıkarmak, yaymak” anlamındaki şehîr kökünden türeyen meşhûr “insanlar arasında tanınan, bilinen” demektir. Kur'an'da ve hadislerde “ay” mânasına gelen şehîr kelimesiyle şöhretin olumsuzluklarına işaret eden bazı ifadeler dışında (*Müsned*, II, 92, 304, 442; *Dârimî*, “Muqaddime”, 45; İbn Mâce, “Libâs”, 34; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 4) bu kökten türemiş bir ismin kullanılmasına rastlanmaz. Meşhur kelimesi, sözlük anlamı doğrultusunda birçok alanda ve konuda yaygınlık kazanmış bilgiyi veya rivayeti, özellikle bir mezhep kurucusundan aktarılan yahut mezhep içindeki farklı içtihadî görüşlerden en yaygın olanı belirtmekte kullanılsa da daha çok “meşhur sünnet, meşhur hadis, meşhur haber” şeklinde Hz. Peygamber'in sünnetinin sonraki nesillere intikal biçimlerinden birini nitelemek üzere terimleşmiştir. Bir haberin rivayet durumunu belirten meşhur kavramı klasik literatürde “ma'rûf, müstefiz, mahfûz”, hatta “mütevâtir” kavramlarıyla anlam yakınlığına ve bazı kullanımlarda mâna birliğine sahip görülmektedir.

1. Hanefîler'in Terminolojisinde Meşhur Haber. Resûl-i Ekrem'den nakledilen bir sözü veya uygulamayı nitelemek üzere meşhur tabirinin ne zaman kullanılmasına başlandığı konusunda farklı görüşler vardır. Bunun köklerini sahâbe devrine kadar götürenler bulunmakla birlikte (bir değerlendirme için bk. Yargı, s. 48-59) tam terim anlamına en erken tebeu't-tâbiîn devrinden itibaren kavuşmuş olmalıdır. Meşhurun tanımında üçüncü tabakaya atıfta bulunulması kavramın tarihinin daha erken bir döneme götürülmesine imkân vermez. Meşhur haberin tanımı konusunda genelde usulcülerle hadisçiler arasında, özelde Hanefîler'le diğer ekoller, hatta çok defa aynı ekole mensup usulcüler arasında bakış açısı farklılığından kaynaklanan değişik yaklaşımlar vardır.

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eserlerinde mütevâtir tabirine rastlanmazken (Taş, s. 94; Ebû Hanîfe'nin bir eserindeki kullanım için bk. Yargı, s. 33,

60) bazı haberleri nitelemek üzere meşhur, mâruf, mahfuz gibi kelimelerin sıkça kullanıldığı görülür. Ebû Yûsuf'un bu bağlamdaki bazı ifadelerinde, meşhur haberin ümmet tarafından benimsenmesi yanında ilim ehli ve özellikle fukaha arasında bilinip tanınmasına özel bir vurgu yaptığı görülür (*er-Red*, s. 31, 43). Gerek Hanefî imamlarının eserlerinde mütevâtir yerine meşhur ve mâruf kelimelerinin kullanılması, gerekse sonraki Hanefî usulcülerinin, özellikle de Cessâs ve Debûsî'nin haberin kısımları hakkındaki görüşleri ilk imamların dilindeki mâruf sünnet, meşhur sünnet tabirlerinin sonraki terim anlamlarıyla mütevâtir ve meşhuru içine alacak şekilde kullanıldığını söylemeye imkân verir. Nitekim Cessâs'ın meşhurun bir kısmını mütevâtirin ve Debûsî'nin mütevâtiri meşhurun kapsamında gören, Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû'l-Usr el-Pezdevî ve diğerlerinin ise meşhuru bağımsız bir kısım olarak konumlandırarak bölümlenmeleri, bir yönüyle epistemolojik değer ve rivayet şekli ekseninde olmuştur da bir yönüyle ilk imamların dilindeki meşhur ve mâruf gibi nisbî bir kapallık taşıyan kavramların yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Hanefî haber teorisi, her ne kadar III. (IX.) yüzyılın ilk çeyreğinde ölen İbâ b. Ebân'ın görüşlerine ve onun özellikle *er-Red 'alâ Bişr el-Merisî ve's-Şâfi'î fi'l-aḥbâr* adlı kitabına dayansa da Hanefî usulcülerinin arasında haberlerin taksim ve tanımı konusunda genelde iki farklı yol izlenmiştir.

Cessâs tarafından sistemleştirilen birinci yaklaşıma göre haber mütevâtir ve âhâd şeklinde ikiye ayrılmakta ve meşhur haber, Hanefîler dışındaki çoğunluğun benimsediğinin aksine âhâd haberin değil mütevâtir haberin kapsamında ve onun iki türünden biri olarak yer almaktadır. Öte yandan sonraki dönemlerde kabul edilen üçlü taksimdeki meşhur çerçevesine giren bazı haberler Cessâs'ın bölümlenmesinde âhâd kapsamına girmektedir. Meselâ mest üzerine mesh, fazlalık ribâsının haramlığı ve recm konusundaki haberler Cessâs'ın tasnifindeki mütevâtirin kısımlarından biri olan meşhur çerçevesinde, vârise vasiyet yapılmayacağı, ninenin payının altıda bir olduğu gibi icmâ ile desteklenen haberler ise icmâ sebebiyle bunların sahihliği kesinlik ifade etse de âhâd haber kapsamında yer almaktadır. Cessâs'ın icmâ ile desteklenen haberleri âhâd kapsamında gören bu yaklaşımla kelâmci usulcülerin, doğruluğu bilinen haberler içerisinde mütevâtir

tirden ayrı olarak icmâ ile desteklenen haberi ayrıca zikretme yaklaşımı arasında bazı benzerlikler vardır. Nitekim Şâfiî usulcüsü Sem'ânî, ümmetin yaygın olarak benimsediği haber-i vâhidin sahihliğine kesin gözüyle bakılacağını ifade etmiş ve Abdurrahman b. Avf'ın Mecûsîler'den cizye alınması, Ebû Hüreyre'nin bir kadını halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmanın haramlığı ve Hamel b. Mâlik'in cenin konusundaki haberlerini bu tür haber-i vâhidlere örnek olarak göstermiştir (Abdülazîz el-Buhârî, II, 688). Burada haberin sahihliğinin kesinliğini ve haberin sağladığı bilginin kesinlik düzeyini belirten ifadeler arasında fark bulunduğu dikkat edilmelidir.

Cessâs'ın meşhuru mütevâtir kapsamında gören bu yaklaşımı isimlendirmede bazı farklılıklar olsa da özü itibarıyla Debûsî tarafından izlenmiştir. “Sahih haberin kısımları” başlığı altında meşhur ve garîb olmak üzere iki tür haberden bahseden Debûsî meşhuru mütevâtir ve müstehir, garîb de meşhur olmamakla birlikte istinkâr sınırına varmadığı için kabul gören makbul haber ve müstenker haber kısımlarına ayırır. Debûsî kendisinin ihdas ettiği müstehir tabirini, “birinci tabaka olarak nitelenen sahâbe döneminde haber-i vâhid iken ikinci ve üçüncü tabakalar itibarıyla tevâtür tanımına uygun hale gelen haber” şeklinde tanımlamaktadır (*Takvîmü'l-edille*, s. 207). Daha sonraki literatürde meşhur için verilen tanımlar öz itibarıyla bunun tekrarı mahiyetindedir. Meselâ Pezdevî ve Serahsî'nin “aslı bakımından âhâd, fer'i itibarıyla mütevâtir” şeklindeki meşhur haber tarifleri büyük ölçüde aynı içeriğe sahiptir (Sem'ânî ve İbnü's-Salâh da mütevâtiri meşhur kapsamında incelemiştir. bk. *Kavâḥi'u'l-edille*, I, 396; *Ulûmü'l-hadis*, s. 267).

Cessâs ve Debûsî'nin taksiminden farklı olan Serahsî ve Pezdevî'ye ait mütevâtir, meşhur ve âhâd şeklindeki üçlü bölümlenmenin sonraki Hanefî usulcülerinin çoğunluğu tarafından benimsendiği görülmektedir. Bu taksimde meşhur haber, mütevâtir haberin ve haber-i vâhidin dışında onlardan farklı üçüncü bir kategoridir. Serahsî'nin meşhur haberin “fî hayyizi't-tevâtür” diye isimlendirildiğinden bahsetmesi onun mütevâtire daha yakın durduğu kanaatine sahip olduğunu ima eder (*el-Uşûl*, I, 291).

Hanefî usulcülerinin arasındaki bu ayrılığın büyük ölçüde ilk imamların, yani Ebû

Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'in sünneti nitelemeye kullandıkları tabirlerin anlamlarını tesbit konusundaki yaklaşım farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Cessâs ve Debûsî muhtemelen, ilk Hanefî imamlarının eserlerinde yer alan ve çok defa aynı anlamda kullanılan mâruf sünnet ve meşhur sünnet tabirlerinin daha sonraki dönemlerde kazandığı terim anlamıyla hem mütevâtir hem meşhur haberi içine alacak şekilde kullanıldığını düşünmüştür. Üçlü bölümlenimin gerisinde ise anlatım kolaylığı sağlaması yanında her bir kısımda yer alan haberlerin epistemolojik değerleri arasındaki farkı daha açık biçimde gösterme ve sistematik tutarlılığı sürdürme ihtiyacının varlığı düşünülebilir. Her iki yaklaşıma göre fıkhî-taki kullanımı itibariyle meşhurun mütevâtir seviyesinde olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Nitekim meşhur haberin mütevâtir derecesinde sayıldığını Pezdevî "bi-menzeleti'l-mütevâtir", Serahsî "fi hayyizi't-tevâtür" ifadesiyle belirtir. İkili bölümlenme daha ziyade sened bakımından, üçlü taksim ise mâna açısından (bu ima için bk. İbnü'l-Hü-mâm, III, 36).

Şöhretin Gerekçesi ve Değeri. Başlangıcı itibariyle âhâd olmasına rağmen meşhur haberin neredeyse mütevâtir seviyesine yükseltilmesi temelde sahâbenin yalan töhmetinden ve şâibesinden uzak bulunmasıyla irtibatlı olsa da gerek sahâbe döneminde gerekse ikinci ve üçüncü nesilde bu haberin yaygın şekilde kabul edilmiş ve gereğince amel edilmiş olması başlangıçtaki zaafi bertaraf edici bir mahiyette ele alınmakta, dolayısıyla meşhurla ilgili izahlarda haberin bu özelliği öne çıkarılmaktadır. Pezdevî bu durumu "şehâdetü's-selef" tabiriyle anlatır (*Ken-zü'l-vüûşûl*, II, 687).

Şöhretin kriteri olan yaygın kabul özü itibariyle aynı olmakla beraber haberin fakihler tarafından delil sayılması, gereğince amel edilmesi ve üzerinde icmâ gerçekleşmesi gibi durumları içine alacak bir genişlikte kullanılmakta ve usulcülerin anlatımlarında zaman zaman bunlardan birinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Usul eserlerinde yer alan bazı ifadelerde özellikle bir haberin icmâ konusu olmasıyla yaygın kabulün diğer iki boyutu arasında ince bir fark gözetildiği sezilmektedir. Haberinin yaygın kabul görmüş sayılması için ümmetin tamamının onunla amel etmesinin şart olmaması ve bazısının amel edip bazısının te'vil yapması durumunun da yaygın kabul kapsamında değerlendiril-

rilmesi sözü edilen bu ince farkın sonucudur. Daha açık bir ifadeyle bir haberin delil olarak kullanılması ile gereği üzerinde icmâ edilmiş olması aynı şey değildir.

Bir haberin yaygın kabulüyle yaygın nakli arasında fark bulunup bulunmadığı sorusu da anlamlıdır. Bazı Hanefî usulcülerinin, haberin ikinci ve üçüncü nesil tarafından yaygın biçimde rivayet edilmesinden ayrı olarak onun fakihler / âlimler tarafından yaygın şekilde kabul edilip onunla amel edilmesini vurgulamış olmaları, bir haberin yaygın biçimde rivayet edilmesiyle ulemânın yaygın şekilde onu kabul etmiş olması arasında ince bir fark gözettiler ve yaygın kabulü daha özel anlamda kullandıkları izlenimini vermektedir. Meşhur haberin bazı usulcüler tarafından "ulemânın yaygın kabulüne mazhar olmuş haber" şeklinde tanımlanması (Şemsüleimme es-Serahsî, I, 292; Lâmişî, s. 147; Abdülazîz el-Buhârî, II, 688), yaygın nakille ulemânın yaygın kabulü arasında fark gözetilerek tanımda ikincisine öncelik verilmesinin sonucu olmalıdır. İbnü's-Salâh'ın meşhur haberi sadece ehl-i hadîs arasında meşhur olan ve hem ehl-i hadîs hem başkaları arasında meşhur olan şeklinde ikiye ayırması ve meşhurun gayri sahih bir türünün bulunduğu bahsetmesi (*Ulûmü'l-hadîs*, s. 266) açıkça yaygın nakille yaygın kabul arasındaki farka işaret etmektedir (Ebû Yûsuf'un yaygın nakille yaygın tanıma arasında fark ima eden bir ifadesi için bk. *er-Red*, s. 31, krş. s. 38, 40, 49).

Haberin ikinci ve üçüncü nesilde yaygın kabul görmesi ilk tabakadaki âhâd haber özelliğinden kaynaklanan zaafi kaldırmakta veya en aza indirmektedir. Molla Hürev'in ifadesiyle meşhur haber, ilk nesilde haber-i vâhid olduğu için görünüşte muttasıl olmama şüphesi taşısa bile ulemânın ikinci ve üçüncü nesillerde o haberi alıp kullanmış olması onun özü itibariyle Hz. Peygamber'e ulaşmama şüphesini kaldırmaktadır. Bu yaklaşımda genelde ümmete, özdele fakihlere atfedilen güven ve değer habere yansıtılmış olmaktadır. Hanefî usulcülerinin, ikinci ve üçüncü nesil ulemâsının bir haberle amel etmiş olmasını onu doğruluğa yaklaştıran, bir haberle amel edilmemiş olmasını da o haberi yalana yaklaştıran bir unsur olarak değerlendirmeleri ikinci ve üçüncü nesle duyulan itimadın sonucudur. Mütevâtir haberin râvilerinde aranmayan İslâm, adâlet gibi bazı şartların meşhur haberin râvilerinde aranmış olması da bir bakıma bu noktaya irtibatlı görülebilir. Her ne kadar meşhur haberin tanımında

onun ikinci ve üçüncü nesilde, yani tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde yaygınlık kazanmış olmasına vurgu yapılması iki tabakayı değer açısından eşitlemekteyse de bazı usulcülerin meşhur haberi tanımlarken sadece ikinci nesle vurgu yapması (Lâmişî, s. 147), ikinci neslin daha özel bir öneme sahip olduğuna veya haberin meşhur sayılması için ikinci neslin yaygın kabulünün yeterli sayılabileceğine bir ima olarak değerlendirilebilir.

Hanefîler'in âhâd haber ve mütevâtir haber dışında bir ara kategoriye ihtiyaç duymaları ilke bakımından tutarlılığı sürdürme arayışının sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Şöyle ki, Hanefîler ilke olarak âhâd haberlere dayanıp nassa ilâvede bulunma imkânını kabul etmez. Fakat gelenekte bazı âyetlere o nasları açıkça gerektirmediği ilâvelerin getirildiği ve bunun yaygın onay kazandığı görülmektedir. "Nesh" anlamına gelen bu ilâveyi en fazla zan ifade edebilen âhâd haberlerle yapmak mümkün değildir. Bu ilâveyi gerçekleştirmeye yarayacak mütevâtir haber de bulunmadığından geriye tek yol kalmaktadır, o da ikinci nesildeki yaygın kabulü, fakihlerin veya genelde ulemânın o haberi hüccet saymasını ve o haber üzerinde icmâ oluşmasını aslı itibariyle âhâd olan habere yansıtma. Meşhur haberin, Hanefî usulcülerinin çoğunluğunca âhâd ile mütevâtir arasında inkârı en azından dalâlet sayılacak şekilde bir ara kategori olarak kabul edilmesi, yine Cessâs tarafından mütevâtir seviyesine çıkarılması açıkça ikinci ve üçüncü nesle olan güvenin sonucudur. Burada şöhretle icmâ arasında hareket noktası bakımından bir paralellik, hatta bazı yaklaşımlarda iç içelik bulunduğu söylenebilir de bütün meşhur haberler için mânevî tevâtürle bir paralellikten söz etmek kolay değildir. Senedin, bir anlam taşıyan haberin sahihliğinin objektif kriterini sağlamada gündeme getirildiği göz önüne alınınca anlamın zaten yaygın şekilde biliniyor ve uygulanıyor olması durumunda senedin biçimsel varlığı önemini kaybedecektir. Bazı kelâmcı usulcülerin şöhretin isnada gerek bırakmayacağı şeklindeki ifadeleri bu değerlendirmeyi teyit etmektedir. Ancak anlama yapılan bu vurgu meşhur haberin müsned oluş yönünün ihmal edildiği mânasına gelmez.

Haberin meşhur sayılmasının ölçüsü ikinci ve üçüncü nesillerde yaygınlık kazanması olduğundan ilk üç tabakada âhâd kalan bir haberin üçüncü nesilden sonra yayılması o haberi meşhur kapsamına da-

hil etmez. Bu konuda usulcülerin görüş birliği vardır. Nitekim âhâd haberlerin büyük çoğunluğu, tasnifin yaygınlaşması gibi birçok sebepten dolayı üçüncü nesilden sonra yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla tebeu't-tâbiinden itibaren insanların dilinde yaygın olan haberlerle teknik anlamdaki meşhur haberin birbirine karıştırılmaması önem arz etmektedir. Hanefîler'e göre Fâtîha'sız namaz olmayacağına ve abdestte bismelinin gerektiğine ilişkin haberler bu anlamda meşhur olmuş haberlerdir. Öte yandan başlangıçta bir iki sahâbî tarafından rivayet edilip diğer sahâbîler arasında yaygınlık kazanmasının bir haberi tevâtür derecesine çıkarmaması da yapılan meşhur tanımına uygundur. Şâfiî usulcüsü Tâceddin es-Sübkî'nin "haber-i vâhid" başlığı altında "bir asıldan yaygınlık kazanan haber" şeklindeki müstefiz haber tanımı (*Cem'ul-cevâmi'*, II, 86), asılsız olarak yaygınlık kazanmış haberi tarif dışında bırakırken bir sahâbî tarafından rivayet edildikten sonra sahâbe arasında yaygınlık kazanan haberi de müstefiz kapsamına katmaktadır.

Şöhret ölçüsü olarak üzerinde durulan, gereğince amel edilmiş olması veya üzerinde icmâ bulunması gibi hususlar, ilk nazarda meşhur haberin sadece amelî konulara ilişkin bir kavramlaştırma olduğunu düşündürse de amelî konular dışında da meşhur olarak nitelendirilen haberler bulunmaktadır. Meselâ şefaât ve kabir azabı hususundaki haberler böyledir. Bu tür haberlerin kelâm konularında hangi epistemolojik çerçevede kullanılacağına dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Meşhur Haberin Hükümü. Meşhur haberin bir bakıma mütevâtir haber gibi amel edilmesi gerekli bir hüccet olduğunda Hanefî usulcüler arasında görüş birliği vardır. Meşhur haber sayesinde oluşan kanaatin epistemolojik değeri konusunda Hanefî usulcülerinin görüşleri sonuç itibarıyla büyük ölçüde aynı noktaya çıksa da tasnif ve isimlendirme bakımından aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Meşhur haberin bir kısmını mütevâtir haberin bir türü sayan Cessâs'a göre meşhur haber de mütevâtir haber gibi ilim (ilme'l-yakîn) ifade eder. Ancak mütevâtir haberin sağladığı bilgi tıpkı sağlam duyularla oluşan bilgi gibi zorunlu iken bu nevi meşhur haberle elde edilen bilgi yaratıcının tanınması bilgisi gibi istidlâldir. Bu tür bilgi de kesinlik ifade eder. Cessâs'ın bu kanaati bazı Hanefîler ve Şâfiîler tarafından paylaşılmıştır (Abdü'lazîz

el-Buhârî, II, 688). Cessâs meşhur haberlerin bir kısmını mütevâtir olarak değerlendiren Ebû Yûsuf'un, Kur'an'ın sünnetle neshinin ancak mestler üzerine meshetme haberi gibi bilgi gerektiren bir haberle olabileceği şeklindeki sözünü delil olarak kullanır ve onun bu sözünden mütevâtir haberler içinde de sıhhati istidlâl ile bilinen bir grup bulunduğu sonucunu çıkarır. Çünkü bu haberin zaruri bilgi gerektiren mütevâtir olmadığı bilinmektedir. Cessâs'a göre bu gibi haberlerin -rivayet özelliği üzerinde düşünülürken- Hz. Peygamber'den yalan veya yanlışta birleşmeleri mümkün olmayan bir grup tarafından nakledildiği anlaşıldığından bilgi gerektirir. Buna karşılık Cessâs, doğruluğu bilinen haber-i vâhidler içerisinde zikrettiği meşhurun bilgi değerini icmâdan destek almasıyla izah eder. İsmâ b. Ebân ise genel olarak meşhur haberlerin bilgi gerektirmesini icmâ ile desteklenmesine bağlar (*el-Fuşûl fi'l-usûl*, III, 48-49, 67-69).

Debûsî'ye göre kendi terminolojisinde meşhur haber kapsamında yer alan mütevâtir haberin sağladığı bilgi ilme'l-yakîn, müstehir haberin sağladığı bilgi ilmü't-tuma'nîne, garîb haber kapsamında yer alan garîb makbul haberin sağladığı bilgi ilmü'z-zandir. İlk olarak İsmâ b. Ebân tarafından ortaya atılan ve Hanefî terminolojisinde meşhur haberin bilgi değerini göstermek üzere yaygın biçimde kullanılan ilmü't-tuma'nîne kavramı zanla bilme arasında bir ara kategoriyi temsil eder. Ruhâvî'ye göre ilmü't-tuma'nîne yakının bilgisi değil yakının zannıdır (*Hâşiye*, s. 619). Molla Hüsrev'in meşhur haberin bilgi değerini anlatmak üzere seçtiği terim ise "tuma'nînetü'z-zan"dır (nefsin idrak ettiği bir şey üzerine gerçekleşen sükûn bulma ve yerleşmenin artması). İdrak edilen şey yakînî ise nefsin itminanı yakının artması ve kemale ermesi, bu şey zannî ise nefsin itminanı zan yönünün yakın sınırına yaklaşmasıdır. Kısaca tuma'nînetü'z-zan, haberin aslının âhâd olmasından kaynaklanan tereddüdün şöhret sebebiyle ortadan kalkması sonucunda nefsin sükûn bulmasıdır. Bu sebeple inkârcısı küfre değil dalâlete nisbet edilir. Meşhur haberin bilgi değerini anlatmak üzere Bahrülulûm el-Leknevî "yakîne benzer zan" ifadesini kullanır (*Fevâtihu'r-rahamût*, II, 112).

İlk çıkışı itibarıyla âhâd olan bir haberle amel hususunda ümmetin özellikle ikinci

ve üçüncü tabakada bir nevi görüş birliğine varması o haberi zan ifade etmekten çıkarıp bilgi ifade etme derecesine yaklaştırmaktadır. Bir haberin ikinci ve üçüncü nesilde yaygın kabule mazhar olması o haberin doğruluk ihtimalini arttıran ve epistemolojik değerini yükselten bir karîne sayılmaktadır. Hanefî usulcülerinin çoğunun meşhur haberi mütevâtir haberle âhâd haber arasında bir ara mertebe olarak görmesinin bir sebebi de meşhurun doğruluk ihtimali ve bilgi değeri açısından zan ifade eden haber-i vâhidin üstünde yer alması ve bir tür nesih sayılan nas üzerine ziyade, umumun tahsis, mutlakın kayıtlanması gibi hususlarda mütevâtir haberin işlevine sahip bulunması olsa gerektir. Meşhur haberi inkâr edenin hükmü konusunda haberin epistemolojik değerine ilişkin görüş ayrılığına bağlı olarak farklı kanaatler bulunsa da bu hususta Hanefîler arasında genel kabul gören görüş meşhuru inkâr eden kişinin küfre değil dalâlete nisbet edilmesidir.

Meşhur haberin bilgi değeri hakkında Hanefî usulcülerince benimsenen biri ilim, diğeri tuma'nîne gerektirdiği yönündeki iki görüşün temel pratik sonucu inkârcısının hükmü konusunda ortaya çıkmaktadır. Teorik olarak meşhur haberin inkârının birinci görüşe göre küfre, ikincisine göre dalâlete düşme sonucunu doğurması gerekir. Fakat aksi yönde bazı rivayetler bulunsa da Serahsî'nin meşhur haberi inkâr edenin tekfir edilmeyeceği konusunda ittifak bulunduğu dair tesbiti doğru kabul edildiğinde meşhur haberin bilgi değerinin şöyle veya böyle sayılmasının bu açıdan pratiğe yansıyan bir sonucu kalmamaktadır. Gerçekten de Hanefî usulcülerinin yaygın kabulüne göre tekfirin gerekçesi inkârın Hz. Peygamber'i yalanlamaya müncer olmasıdır ve meşhur haberin inkârında bu anlam mevcut değildir. Meşhur haberin kesin ilim gerektirmesini bir asırdaki ulemânın onun kabulü üzerinde icmâ etmiş olmasına bağlayan usulcüler de meşhur haberi inkâr eden kişinin Resûl-i Ekrem'i yalanlamış sayılmayıp sadece o asırdaki âlimleri hataya düşmekle itham etmiş olacağını, dolayısıyla tekfir edilemeyeceğini belirtmişlerdir (Lâmişî, s. 147). Bazı fıkıh kitaplarında mest üzerine meshin câziliğini inkâr edenin durumunu belirtmek üzere "küfründen korkulur" ifadesinin kullanılması biraz abartı içerirse de usulcülerin tesbit ettiği çerçevenin dışına çıkmaz. İsmâ b. Ebân hadisi inkârı dalâlet, günah ve

hata olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Sonraki bazı usulcüler bu bilgiden hareketle onun meşhuru üçe ayırdığı sonucuna ulaşmışsa da bu konudaki açıklamaları ve verdiği örnekler incelendiğinde sadece ilk ikisinin meşhur haberlerle ilgili olduğu görülür (Cessâs, III, 48-49; Yargı, s. 153).

2. Cumhuriyet Terminolojisinde Meşhur Haber. Hanefîler'in dışındaki usulcülere göre Hz. Peygamber'den nakledilen bir haber için iki durum söz konusudur. Haber ya mütevâtirdir veya değildir. Mütevâtir haber, özellikle ilk üç tabaka itibarıyla yalan üzerinde anlaşmaları normalde imkânsız olan sayıdaki kişiler tarafından rivayet edilen haberdir. Resûl-i Ekrem'den nakledilen bir haberin mütevâtir olması onun Resûlullah'a aidiyeti konusunda hiçbir kuşku bulunmadığı anlamına gelir. Bu ikili bölümlenmeye göre mütevâtir olmayan haberler "âhâd haberler" diye isimlendirilir (bk. HABER-i VÂHİD).

Buna göre mütevâtirle âhâd arasında bir ara kademe yoktur. Ancak âhâd haber hadisçiler tarafından özellikle râvi sayısına göre garîb, azîz ve müstefiz kısımlarına ayrılır. Bir haberin müstefiz sayılabilmesi için en aşağı kaç râvi sayısına ulaşması gerektiği konusunda farklı görüşler vardır. Bazılarına göre râvi sayısı ilk üç tabakada birin, bazılarına göre ikinin, bazılarına göre ise üçün üzerinde olan haberler müstefiz / meşhur olarak adlandırılmaktadır. Birinci görüş, Ebû Hâmid (el-İsferâyîni), Ebû İshak eş-Şîrâzî, Ebû Hâtim el-Kazvîni ve İbnü's-Sübki gibi usulcülere, ikinci görüş hadisçilere, üçüncü görüş Şâfiî usulcüsü Seyfeddin el-Âmidî, Mâlikî usulcüsü İbnü'l-Hâcib ve Hanbelî usulcüsü İbn Hamdân'a aittir (Seyfeddin el-Âmidî, II, 31; İsfahânî, I, 655; İbnü'n-Neccâr, II, 346; Abdurrahman b. Câdullah el-Bennânî, II, 86).

Bazı müelliflere göre Hanefîler'in üçlü tasnifi Ebû İshak el-İsferâyîni gibi bir kısım Şâfiî usulcüler tarafından mütevâtir, müstefiz ve âhâd şeklinde sürdürülmüştür (Abdullah b. Câdullah el-Bennânî, II, 86). Yine Hanbelî fakihî Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî'ye nisbet edilen "âhâdın zaafından uzak, fakat mütevâtirin gücüne ulaşmamış haber" şeklindeki meşhur tanımı da (İbnü'n-Neccâr, II, 347) onun bu üçlü bölümlenmeye olumlu baktığını ima eden bir içeriğe sahiptir.

Meşhur ve müstefiz terimlerinin birbirinin yerine kullanılıp kullanılmayacağı hususunda da farklı görüşler bulunmak-

tadır. Bazı usulcüler meşhur yerine müstefizin kullanılabileceğini söylerken (İsfahânî, I, 654; Tâceddin es-Sübki, II, 86) bazıları meşhur ve müstefiz arasında fark gözetmiş ve müstefizin râvi sayısı bakımından başlangıç ve sonu eşit bir haber olduğunu, meşhurun ise daha genel bir anlam taşıdığını öne sürmüştür. Meşhurla müstefizi başka gerekçelerle farklı görenler de vardır (Radıyyüddin İbnü'l-Hanbelî, s. 47; Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî, s. 618). İbnü'l-Hümâm'ın, Hanefî haber teorisindeki meşhur haberle cumhuriyet terminolojisindeki müstefiz arasında "umûm min vech" bulunduğu şeklindeki tesbiti (*et-Taḥrîr*, III, 37) kabul edilebilirse de tanımın mantığı açısından Hanefîler'in meşhur haberiyle cumhuriyet müstefizini aynı anlam ve değerde görmek oldukça zordur. Çünkü birinciler sened yanında mânâyı, ikinciler ise özellikle senedi dikkate almışlardır (ayrıca bk. MÜSTEFİZ).

Cumhuriyet Meşhurun Bilgi Değeri. Usulcülerin çoğunluğunca müstefiz / meşhur haber haber-i vâhid kapsamında değerlendirilir ve âhâd haberlerin bilgi değil zan doğuracağı ve gereğince amel etmek gerektiği genellikle kabul edilir; fakat bu kategoride yer alan bütün haberler aynı değerde görülmez. Meselâ Âmidî haber-i vâhidi, birbirine denk ihtimallerin karşı karşıya gelmesi yüzünden zan ifade etmesi mümkün olmayan haber ve zan ifade eden haber olmak üzere ikiye ayırır. Ebû İshak el-İsferâyîni ve İbn Fûrek gibi bazı usulcüler, müstefiz haberin nazarı bilgi gerektireceğini öne sürerek onu zorunlu bilgi icap ettiren mütevâtir haberle zan gerektiren haber-i vâhid arasında ara konuma yerleştirmişlerdir (Tâceddin es-Sübki, II, 86; İbnü'n-Neccâr, II, 347; İzmîrî, II, 203). Meşhur müstefiz haberin kesinlik bildireceği şeklindeki sözler ise onun mütevâtir gibi zorunlu bilgi ifade etmesi anlamında değildir (İbnü'n-Neccâr, II, 347). Meşhur haberi inkâr etmenin hükmü de büyük ölçüde onun epistemolojik değerine paralel olarak belirlenmiştir. Öte yandan mütekellim metoduyla yazılan bazı usul eserlerinde haberlerin doğru ve yalan olduğu bilinenler şeklinde ikiye ayrıldıktan sonra doğruluğu bilinenler hakkında yapılan açıklamalar Hanefî terminolojisindeki meşhurla örtüşen bölümün belirlenmesi açısından önemlidir. Zira bu kısımda mütevâtirden ayrı ele alınan bir grup, üzerinde icmâ edilen haberler şeklinde zikredilmekte ve Hanefîler'in meşhur kabul ettiği

haberlerin büyük bir kısmı bu grubun kapsamına girmektedir (Yargı, s. 28, 132, 430).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 92, 304, 442; Dârimî, "Muḥaddîme", 45; İbn Mâce. "Libâs", 34; Ebû Dâvûd, "Libâs", 4; Ebû Yûsuf, *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'i* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Kahire 1357, s. 31, 38, 40, 43, 49; Ebû Ali eş-Şâfi, *el-Uşûl*, Beyrut 1402/1982, s. 269, 272; Cessâs, *el-Fuṣûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1405/1985, I, 175; III, 48-49, 55-56, 67-69; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi'uşûl'l-fıkh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 207-213; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *Şerḥu'l-Lüma'* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1408/1988, II, 578-583; Pezdevî, *Kenzü'l-uşûl* (Abdü'lazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde), İstanbul 1307, II, 680-697; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 291-295; Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Ḳavâṭ'u'l-edille fi'uşûl'l-fıkh* (nşr. M. Hasan eş-Şâfiî), Beyrut 1997, I, 396; Lâmişî, *Kitâb fi'uşûl'l-fıkh* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1995, s. 145-149; Seyfeddin el-Âmidî, *el-lḥkâm fi'uşûl'l-aḥkâm*, Kahire 1387/1968, II, 31, 43, 56; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, s. 265-269; Habbâzî, *el-Muḡnî fi'uşûl'l-fıkh* (nşr. M. Mazhar Bekâ), Mekke 1403/1983, s. 191-194; Abdü'lazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1307, II, 680-697; İsfahânî, *Beyânü'l-Muḥtaşar*, I, 654-661; Tâceddin es-Sübki, *Cem'ü'l-cevâmi'*, Kahire 1309, II, 86; Teftâzânî, *et-Telvîḥ*, Kahire 1377/1957, II, 3; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar şerḥu Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Salâh Muhammed Uveyza), Beyrut 1989, s. 28-29; İbnü'l-Hümâm, *et-Taḥrîr* (Emîr Pâdişah, *Teystürü't-Taḥrîr* içinde), Kahire 1351, III, 30-38; Radıyyüddin İbnü'l-Hanbelî, *Ḳafvü'l-eşer fi şafii 'ulümü'l-eşer* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Beyrut 1408, s. 46-47; İbnü'n-Neccâr, *Şerḥu'l-Keveki'l-münîr* (nşr. Muhammed ez-Zühaylî – Nezîh Hammâd), Dimaşk 1400/1980, II, 345-347; Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî, *Hâşiye 'ale'l-Menâr (Şerḥu'l-Menâr ve ḥavâşih* içinde), İstanbul 1315, s. 618-619; İzmîrî, *Hâşiye 'alâ Mür'âti'l-uşûl*, İstanbul 1309, II, 203; Bihârî, *Müselle-mü's-şübûṭ* (Gazzâlî, *el-Mustaşfa* içinde), Bulak 1324, II, 110-111; Bahrülülüm el-Leknevî, *Fevâtiḥu'r-raḥamât* (a.e. içinde), II, 112; Abdurrahman b. Câdullah el-Bennânî, *Hâşiyetü'l-Bennânî 'alâ Şerḥi'l-Celâl el-Maḥallî*, Kahire 1309, II, 85-87; Mehmet Ali Yargı, *Hanefî Fıkıh Doktrî-ninde Meşhûr Sünnetin Yeri* (doktora tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Aydın Taş, *İmam Muhammed'in Hukuk Anlayışı* (doktora tezi, 2003), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 94.

H. YUNUS APAYDIN

MEŞHÜRÂT (المشهورات)

Kesinlik derecesi bakımından yakıniyyâtın dışında kalmakla birlikte insanların tamamı veya bir kısmı tarafından doğru kabul edilen hüküm (bk. BEŞ SANAT; ZANNİYYÂT).